

УДК 657.632

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ВИЯВЛЕННІ ВИКРИВЛЕНЬ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ

Безкоровайна Лідія Василівна,

к.е.н., доцент

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

м. Харків, Україна

Lidiia.Bezkorovaina@hneu.net

Анотація. У статті досліджено застосування інструментів штучного інтелекту для виявлення викривлень у фінансовій звітності підприємств в умовах цифровізації. Розкрито сутність і причини викривлень та обґрунтовано обмеженість традиційних методів контролю при аналізі великих масивів даних. Охарактеризовано ключові алгоритмічні підходи та визначено переваги й ризики їх упровадження у бухгалтерському обліку й аудиті. Зроблено висновок про доцільність використання штучного інтелекту як інструменту підвищення достовірності фінансової звітності.

Ключові слова: фінансова звітність, штучний інтелект, викривлення, аналітичні процедури, помилки, ризик, аналіз.

Сучасний розвиток цифрової економіки супроводжується зростанням обсягів фінансових даних, автоматизацією бізнес-процесів та впровадженням інтегрованих інформаційних систем управління підприємствами. За таких умов традиційні методи бухгалтерського контролю та аудиту, що ґрунтуються на вибіркових перевірках і стандартних аналітичних процедурах, не завжди забезпечують своєчасне виявлення помилок і навмисних викривлень у фінансовій звітності.

Проблема недостовірності звітних показників залишається актуальною через поширення випадків маніпулювання фінансовими результатами, приховування зобов'язань і штучного коригування оцінок активів. Такі дії негативно впливають на інвестиційну привабливість підприємств, рівень довіри

користувачів звітності та фінансову стабільність загалом. У цьому контексті інструменти штучного інтелекту розглядаються як ефективний механізм автоматизованого аналізу великих масивів даних з метою виявлення підозрілих відхилень у фінансових показниках.

Викривлення фінансової звітності – це ситуації, коли інформація у фінансових звітах не точно і об'єктивно відображає фінансовий стан, результати діяльності та грошові потоки підприємства відповідно до вимог бухгалтерських стандартів. Таке викривлення може бути наслідком помилок або навмисних маніпуляцій у записах, оцінках або розкритті інформації. У випадках навмисних викривлень вони часто розглядаються як фальсифікація або шахрайство у фінансовій звітності, що може мати серйозні наслідки для користувачів звітності, зокрема інвесторів, кредиторів та регуляторів [1].

До основних проявів належать:

- завищення або заниження доходів і витрат;
- неправомірне формування резервів;
- маніпулювання оцінкою активів і зобов'язань;
- приховування кредиторської заборгованості;
- перекручення показників ліквідності та рентабельності.

Причини викривлень у фінансовій звітності є різноманітними й можуть мати технічний, організаційний або поведінковий характер. У науковій літературі виділяють такі групи причин:

1) неправильне застосування облікових стандартів і помилки. Навмисні чи ненавмисні помилки у застосуванні стандартів обліку можуть призводити до викривлень. Назарова І. та Гуменна-Дерій М. аналізували природу помилок у звітності відповідно до національних і міжнародних стандартів і показали, що неправильне тлумачення вимог МСФЗ / НП(С)БО часто призводить до неточної інформації про фінансові показники [2];

2) маніпуляції менеджменту (earnings management). Дослідження Fowler показує, що навмисні дії щодо управління доходами, такі як умисне завищення

прибутку або приховування витрат, порушують етичні стандарти і призводять до оманно-вдалої звітності, що негативно впливає на рішення інвесторів і кредиторів [3];

3) недоліки системи контролю й аудиту. Наявність слабких систем внутрішнього контролю або недостатність аудиторського нагляду також сприяє виникненню викривлень. Дослідження Поліщук І. Р. та співавторів підкреслює значення аналітичних процедур аудиту для виявлення нетипових відхилень і потенційних шахрайських дій [4];

4) загальні ризики шахрайства. Традиційні методи аудиту часто не здатні виявити складні схеми шахрайства, що приховуються у великих масивах транзакцій. Це призвело до появи підходів із використанням data analytics і машинного навчання для виявлення викривлень у фінансових звітах;

5) слабкий внутрішній контроль і якість даних. Відсутність актуальних даних або їх некоректне введення може спричинити помилки, які, хоча й не були навмисними, призводять до викривлення фінансових результатів.

Викривлення фінансової звітності мають комплексні та багатовимірні наслідки, що проявляються як на рівні окремого підприємства, так і на рівні ринку капіталу та економіки в цілому. Насамперед вони зумовлюють прийняття неефективних управлінських і інвестиційних рішень. Фінансова звітність є основним інформаційним джерелом для оцінки фінансового стану, результатів діяльності та перспектив розвитку суб'єкта господарювання. У разі подання недостовірних або спотворених показників користувачі звітності — інвестори, кредитори, власники, органи державного управління — формують хибні уявлення про рівень прибутковості, ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства. Це може призводити до нераціонального розподілу фінансових ресурсів, вкладення капіталу у ризикові або фактично збиткові проекти, надання кредитів суб'єктам із прихованими проблемами, а також до прийняття помилкових стратегічних рішень самим менеджментом.

Викривлення фінансової звітності істотно впливають на рівень довіри до підприємства. У разі їх виявлення знижується ринкова вартість компанії, погіршується її ділова репутація, ускладнюється доступ до зовнішніх джерел

фінансування. Репутаційні втрати можуть мати довгостроковий характер і проявлятися у відтоку інвесторів, зниженні кредитного рейтингу, розірванні контрактів із контрагентами. Крім того, систематичні випадки викривлення звітності окремими суб'єктами господарювання негативно впливають на довіру до фінансової звітності як інституту в цілому, що послаблює ефективність функціонування ринку капіталу.

Суттєвими є й правові наслідки викривлень. Подання недостовірної фінансової інформації може спричинити застосування фінансових санкцій, штрафів, проведення додаткових перевірок і аудитів, а в окремих випадках — притягнення керівництва до адміністративної або кримінальної відповідальності. Для підприємства це означає додаткові витрати на юридичний супровід, аудит, відновлення системи внутрішнього контролю, а також ризик втрати ліцензій або обмеження господарської діяльності.

Негативні наслідки викривлень проявляються також у погіршенні фінансової стійкості підприємства. Тимчасове «покращення» показників шляхом маніпуляцій або неправильного відображення операцій створює ілюзію стабільності, проте в довгостроковій перспективі призводить до накопичення прихованих зобов'язань, зростання фінансових ризиків і підвищення ймовірності банкрутства. Відсутність своєчасного виявлення реальних проблем у діяльності підприємства унеможлиблює розроблення адекватних антикризових заходів і поглиблює фінансові труднощі.

Окремо слід відзначити вплив викривлень на конкурентне середовище. Підприємства, що штучно завищують фінансові результати або приховують зобов'язання, можуть отримувати необґрунтовані переваги при залученні інвестицій, отриманні кредитів, участі в тендерах чи укладенні контрактів. Це призводить до спотворення принципів справедливої конкуренції та неефективного розподілу ресурсів у межах економічної системи.

На макроекономічному рівні масові або системні викривлення фінансової звітності знижують інвестиційну привабливість країни, підвищують ризики для фінансової стабільності та ускладнюють реалізацію ефективної економічної

політики. Недостатня прозорість корпоративного сектору зменшує довіру з боку внутрішніх і зовнішніх інвесторів, що може стримувати економічне зростання та інтеграційні процеси.

Крім економічних і правових аспектів, викривлення фінансової звітності мають також етичний вимір. Вони підривають принципи добросовісності, об'єктивності та професійної відповідальності, знижують авторитет бухгалтерської професії та довіру до аудиторських інституцій. У результаті формується негативне сприйняття корпоративного управління та фінансової звітності як інструменту комунікації між підприємством і заінтересованими сторонами.

Таким чином, потрібно боротися із викривленнями фінансової звітності для забезпечення достовірності даних. Традиційні методи виявлення викривлень включають горизонтальний і вертикальний аналіз, коефіцієнтний аналіз, тестування внутрішнього контролю та професійне судження аудитора. Проте ці підходи мають обмеження в умовах значного обсягу цифрових транзакцій та складних схем фінансових маніпуляцій.

В умовах сучасної економіки застосування штучного інтелекту для виявлення викривлень фінансової звітності є доцільним з огляду на зростання обсягів даних, ускладнення господарських операцій та підвищення вимог до якості фінансової інформації. Традиційні методи контролю та аудиту, які ґрунтуються на вибіркових перевірках і аналітичних процедурах, дедалі частіше виявляються недостатніми для своєчасного виявлення прихованих порушень або нетипових відхилень у великих масивах фінансових даних.

По-перше, сучасні підприємства генерують значні обсяги структурованої та неструктурованої інформації. Обробка таких масивів даних вручну або за допомогою класичних аналітичних інструментів є трудомісткою та обмеженою в аналітичних можливостях. Алгоритми штучного інтелекту здатні аналізувати великі обсяги транзакцій у режимі реального часу, виявляючи нетипові закономірності, статистичні відхилення та приховані взаємозв'язки між показниками, які складно ідентифікувати традиційними методами.

По-друге, викривлення фінансової звітності часто мають складний характер і можуть маскуватися під звичайні господарські операції. Методи машинного навчання дозволяють формувати моделі поведінки підприємства на основі історичних даних та визначати відхилення від нормальних шаблонів діяльності. Це особливо важливо в умовах, коли маніпуляції здійснюються системно і поступово, без різких змін у показниках.

По-третє, штучний інтелект забезпечує підвищення точності прогнозування ризиків. Використання алгоритмів класифікації, регресійного аналізу, нейронних мереж або методів глибинного навчання дозволяє оцінювати ймовірність викривлень на основі комплексу фінансових і нефінансових індикаторів. Це сприяє переходу від реактивного підходу (виявлення після факту) до превентивного контролю.

По-четверте, застосування штучного інтелекту підвищує об'єктивність аналізу. На відміну від людини, алгоритми не піддаються суб'єктивним оцінкам, конфлікту інтересів або психологічним чинникам. Вони здійснюють аналіз на основі формалізованих критеріїв і статистичних моделей, що зменшує ризик упередженості.

По-п'яте, в умовах цифровізації бізнес-процесів фінансова інформація формується у цифровому середовищі, що створює передумови для інтеграції інтелектуальних систем контролю безпосередньо в облікові платформи. Це дає змогу здійснювати безперервний моніторинг операцій і своєчасно сигналізувати про потенційні ризики.

Штучний інтелект являє собою сукупність алгоритмів, здатних аналізувати дані, виявляти закономірності та формувати прогностичні висновки [5]. У бухгалтерській практиці його застосування дозволяє:

- автоматизувати аналіз фінансових операцій;
- здійснювати безперервний моніторинг господарських процесів;
- прогнозувати ризикові фінансові ситуації;
- ідентифікувати нетипові показники та операції.

Особливо цінною є здатність алгоритмів обробляти як структуровані, так і текстові дані, що розширює можливості аналізу приміток до фінансової звітності та управлінських пояснень.

Серед алгоритмічних підходів до виявлення викривлень можна виділити:

1) машинне навчання. Алгоритми класифікації дозволяють визначати ймовірність наявності шахрайських дій або суттєвих помилок на основі історичних фінансових даних;

2) нейронні мережі. Глибокі моделі здатні виявляти складні взаємозв'язки між показниками, що можуть свідчити про приховані ризики;

3) методи виявлення викидів. Спеціалізовані алгоритми дозволяють ідентифікувати операції, які істотно відрізняються від типової фінансової поведінки підприємства;

4) обробка природної мови. Аналіз текстових розкриттів допомагає визначати невідповідності або нетипові формулювання, що можуть сигналізувати про потенційні проблеми.

Застосування інструментів штучного інтелекту у фінансовому контролі суттєво розширює можливості аналізу та підвищує ефективність виявлення викривлень у фінансовій звітності. Насамперед це проявляється у значному прискоренні аналітичних процедур, оскільки алгоритми здатні обробляти великі обсяги фінансової інформації у режимі, наближеному до реального часу. На відміну від традиційних підходів, що часто базуються на вибірковому тестуванні операцій, інтелектуальні системи можуть здійснювати суцільний аналіз масиву транзакцій, виявляючи нетипові відхилення, приховані взаємозв'язки та статистичні закономірності. Це підвищує глибину перевірки та зменшує ймовірність пропуску суттєвих порушень.

Важливою перевагою є зниження впливу людського фактора під час первинного аналізу даних. Автоматизовані алгоритми працюють на основі формалізованих критеріїв та математичних моделей, що сприяє підвищенню об'єктивності оцінювання фінансової інформації. Крім того, інтеграція штучного інтелекту в систему внутрішнього контролю дозволяє перейти від періодичних

перевірок до безперервного моніторингу господарських операцій. Це створює можливість раннього виявлення потенційних ризиків і, відповідно, мінімізації фінансових втрат, які можуть виникати внаслідок несвоєчасного реагування на порушення. У стратегічному вимірі такі технології сприяють підвищенню прозорості діяльності підприємства та зміцненню довіри користувачів фінансової звітності.

Водночас упровадження технологій штучного інтелекту супроводжується низкою методичних, організаційних і технічних проблем. Передусім ефективність алгоритмів безпосередньо залежить від якості вхідних даних. Наявність помилок, неповноти або неузгодженості інформації може призвести до некоректних результатів аналізу та формування хибних сигналів ризику. Додатковою складністю є проблема інтерпретованості рішень, оскільки окремі моделі, зокрема глибинні нейронні мережі, характеризуються низьким рівнем прозорості логіки прийняття висновків. Це ускладнює пояснення отриманих результатів керівництву, аудиторам або регуляторним органам.

Суттєвим чинником є також необхідність формування належного рівня цифрової компетентності персоналу. Впровадження інтелектуальних систем потребує фахівців, які поєднують знання у сфері бухгалтерського обліку, фінансів та аналітики даних. Без відповідної підготовки існує ризик некоректного налаштування моделей або неправильного трактування результатів їх роботи. Окремої уваги потребують питання кібербезпеки, оскільки концентрація значних масивів фінансової інформації у цифровому середовищі підвищує ризик несанкціонованого доступу або втручання в алгоритмічні процеси. Крім того, застосування автоматизованих систем у сфері фінансового контролю вимагає належного нормативного врегулювання, яке б визначало межі відповідальності, вимоги до прозорості алгоритмів та порядок використання отриманих результатів у процесі прийняття управлінських рішень.

Застосування штучного інтелекту не замінює професійне судження бухгалтера або аудитора, а доповнює його. Інтелектуальні системи виступають інструментом підвищення ефективності аналітичних процедур, тоді як остаточна

оцінка потребує професійного аналізу, врахування нормативного середовища та специфіки діяльності підприємства. Автоматизовані системи повинні розглядатися як допоміжний інструмент, а не повна заміна професійного судження бухгалтера чи аудитора [6].

Застосування штучного інтелекту у сфері бухгалтерського обліку відкриває нові можливості для підвищення достовірності фінансової звітності та своєчасного виявлення викривлень. Використання алгоритмів машинного навчання, аналітики великих даних і автоматизованого моніторингу операцій дає змогу здійснювати комплексний аналіз значних масивів фінансової інформації, виявляти нетипові відхилення та приховані ризики на ранніх етапах їх виникнення. Інтеграція інтелектуальних інструментів у систему внутрішнього контролю сприяє переходу від періодичних перевірок до безперервного контролю господарських процесів, що посилює фінансову дисципліну, підвищує прозорість діяльності підприємств і зміцнює довіру користувачів звітності.

Разом із тим ефективність впровадження таких рішень безпосередньо залежить від якості та повноти вихідних даних, належного методичного забезпечення алгоритмів, а також рівня цифрової та професійної компетентності фахівців з обліку й аудиту. Важливого значення набуває розроблення чітких підходів до інтерпретації результатів роботи алгоритмів, забезпечення їх прозорості та узгодження із чинними нормативними вимогами. У зв'язку з цим подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення моделей виявлення викривлень, формування методичних рекомендацій щодо інтеграції штучного інтелекту в облікові системи та визначення меж поєднання автоматизованого аналізу з професійним судженням бухгалтера і аудитора.

Список літератури

1. Скрипник М. І. Методологія оцінки фальсифікації фінансової звітності компаній. *Фінанси України*. 2025. № 5. С. 98-110. URL : https://finukr.com.ua/index.php/journal/article/view/135?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 09.02. 2026).

2. Назарова І., Гуменна-Дерій М. Сутність, методика та організація виправлення помилок у звітності за національними і міжнародними стандартами. *Вісник економіки*. 2024. Вип. 4. С. 179–187. URL : https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/view/1686?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 09.02. 2026).

3. Fowler D.S. Ethical Implications of Deceptive Earnings Management Practices. *Business Ethics and Leadership*. 2023. № 7(3). Pp. 84-96. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/items/44eff936-007f-4725-bc96-d6699c6042c5> (дата звернення 11.02. 2026).

4. Polishchuk I.R., Vyhivska S. M., Makarovych V. K. Accounting and analytical support for managing the reliability of financial reporting indicators. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2022. Вип. 1 (51). С. 17–22. URL : <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7989/3%20%d0%9f%d0%be%d0%bb%d1%96%d1%89%d1%83%d0%ba.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 12.02. 2026).

5. Калинюк Б. С., Замрій І. В., Калинюк А. М. Огляд сучасних методів виявлення фінансових злочинів за допомогою агентів штучного інтелекту. *Communication*. 2025. № 5. С. 32–42. URL : <https://con.dut.edu.ua/index.php/communication/article/view/2918> (дата звернення 12.02. 2026).

6. Замрій І. В., Федоренко М. Л. Аналіз використання алгоритмів штучного інтелекту для глибокого аналізу фінансових даних. *Сучасний захист інформації*. 2024. № 3 (59). С. 55–62. URL : <https://journals.dut.edu.ua/index.php/dataprotect/article/view/2996> (дата звернення 13.02. 2026).